

В. М. Степанчук

ПАЛЕОЛІТ В ДОСЛІДЖЕННЯХ Д. Я. ТЕЛЕГІНА

Статтю присвячено висвітленню маловідомого аспекту наукової діяльності Д. Я. Телегіна, а саме його дослідженням, пов'язаним з палеолітичними пам'ятками і палеолітичною проблематикою. Хоча цей напрямок вочевидь не був головним в колі інтересів вченого, але, тим не менш, цікавість до палеоліту супроводжувала його протягом усього наукового життя.

Ключові слова: Д. Я. Телегін, палеоліт, Україна.

Загальноновизнаною і незаперечною є значна роль Дмитра Яковича Телегіна у вивченні ключових фаз кам'яної доби і початкових етапів епохи палеометалів на території України.

Про внесок Д. Я. Телегіна в археологію України красномовніше багатьох довгих фраз свідчать сотні відкритих і досліджених ним мезолітичних, неолітичних і енеолітичних пам'яток і місцезнаходжень. Скільки за цим числом криється годин, днів, років, десятиліть наполегливої і натхненної праці!

Навряд чи помилковим буде вважати, що головною справою археолога є пошук, ретельне дослідження, зважена інтерпретація, детальне введення в науковий обіг нових фактів та знань про минулі покоління, доказова реконструкція різних аспектів життя людей, віддалених від нас у часі.

Не менш важливим завданням є передача отриманих знань та напрацьованих умінь широкому загалу (через популяризацію наукових досягнень та відкриттів), та науковій зміні: студентам та молодшим колегам. У наш меркантильний та розбещений час ще додалося — захист старожитностей від грабіжників усіх мастей, різновидів і рангів.

В остаточному підсумку — хоч звучить це ідеалістично, справжній археолог повинен

бути відповідальним і любити свою справу. Думається, що ці риси повністю співзвучні характеру і професійній діяльності Д. Я. Телегіна, глибоко порядної людини, що не мислила свого життя поза археологією.

Вперше я познайвився з Дмитром Яковичем ще школярем, навесні 1973 р. Сталося це так: назбиравши на піщаних пагорбах, нагромаджених земснарядом на території майбутнього київського мікрорайону Березняки, авоську різночасових черепків, я прийшов з нею до Інституту на вул. Кірова, де і зустрів Д. Я. Телегіна. З 1973 р. я брав участь у розкопках, розвідках, камеральних роботах, виконував лаборантські обов'язки, вчився бачити землю, розуміти кам'яні вироби, писав першу власну статтю, освоював ази наукової роботи — і все це під необтяжливою, уважною і доброзичливою опікою Д. Я. Телегіна. Мені безумовно пощастило із першим вчителем в археології. Тішуся тим, що і Д. Я. Телегін сприймав мене як свого учня, як про те свідчить його власноручний автограф на монографії «Мезолітичні пам'ятки України» (Телегін 1982). Не менше мені пощастило і з другим вчителем, Ю. Г. Колосовим, який познайомив мене з раннім палеолітом.

У дослідників кам'яного віку ім'я Дмитра Яковича Телегіна асоціюється, у першу чергу, з численними публікаціями і монографіями по проблематиці мезоліту і неоліту. Не так широко відомо, що Д. Я. Телегін працював і з матеріалами ранішого, палеолітичного часу. Вивчення таких пам'яток не входило до числа пріоритетних напрямків досліджень Д. Я. Телегіна, проте, ці роботи, безумовно, становлять інтерес і заслуговують на спеціальну увагу. Зокрема, це стосується Збраньок на Овруччині, Семенівки на Київщині, серії місцезнаходжень

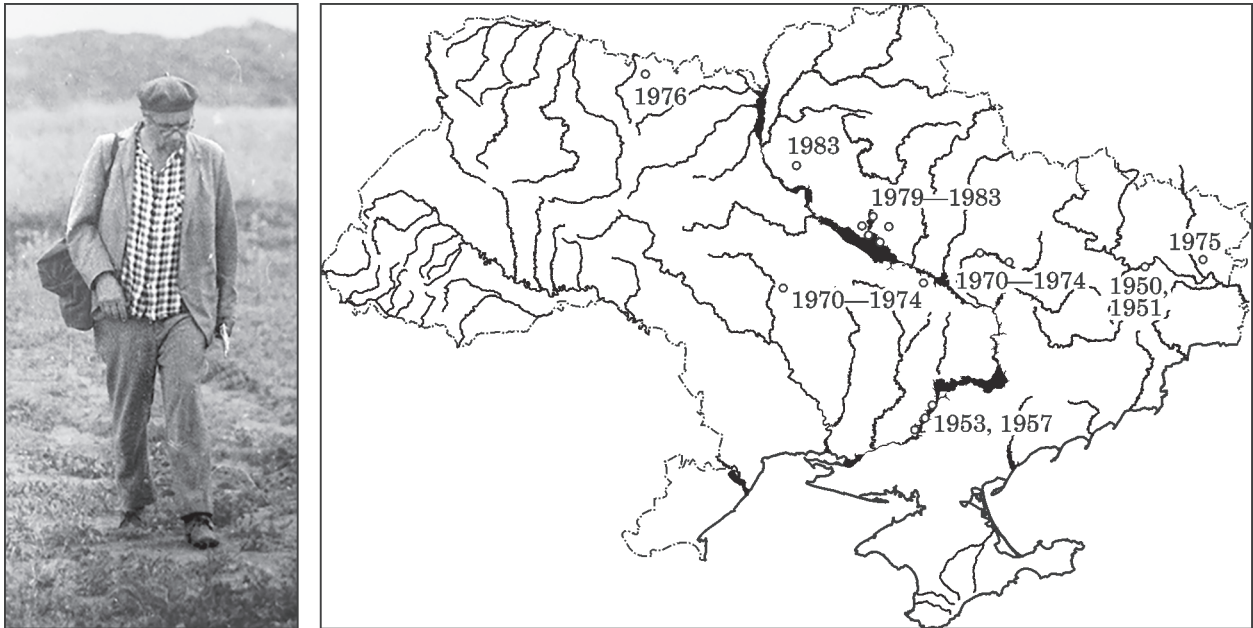

Рис. 1. Місця розташування палеолітичних пам'яток, на яких працював Д. Я. Телегін; поруч позначено рік проведення робіт. Фото зліва: Д. Я. Телегін у розвідці, експедиція «Дніпро—Донбас», 1972—1973 рр., архівне фото

в гирлі р. Сули на межі Черкащини та Полтавщини. Зрозуміло, що інтерес Д. Я. Телегіна до пам'яток верхнього палеоліту був викликаний, передусім, бажанням відстежити та дослідити прояви найранішого етапу мезоліту на території різних регіонів України. У деяких випадках епохальний статус пам'ятки був остаточно визначений пізніше, як це сталося, наприклад, з Рогаликом II. Тим не менш, і в цих випадках, фактично, йдеться про дослідження палеолітичних пам'яток.

Коротко зупинимося на кількох епізодах діяльності Д. Я. Телегіна, що пов'язані з польовими дослідженнями палеолітичних пам'яток (рис. 1).

Донеччина. У 1924 р. П. П. Єфименко, учитель і майбутній науковий керівник кандидатської дисертації Д. Я. Телегіна, поблизу с. Богородичне, на правому березі Сіверського Дінця, за 5 км від Святогорської Лаври відкрив стоянку Минівський Яр (Єфименко 1928). У 1938—1940 рр. пам'ятку досліджував М. В. Сібільов. У 1950-х рр. роботи продовжив І. Ф. Левицький, в експедиції якого працював і Д. Я. Телегін (Левицький, Телегін 1956). У нижньому, верхньопалеолітичному шарі, окрім інших решток життєдіяльності, було зафіксовано кілька вогнищ, скупчення крем'яних виробів (рис. 2). Фактично, на той час це була єдина досліджена розкопками на значній площі верхньопалеолітична стоянка регіону. Автори розкопок у попередньому плані відносили її до кола пам'яток заключної пори палеоліту (Левицький, Телегін 1956, с. 188).

У 1976 р., дослідження стоянки продовжили О. Ф. Горелік та О. О. Кротова (Горелік, Кротова 1977). Накопичення нових даних по стоянці, а також їх порівняння з іншими пам'ятками

верхнього палеоліту України дало підстави підтвердити такий висновок і розглядати ці матеріали як верхньопалеолітичні (Кротова 1986). Наразі нижній, верхньопалеолітичний, шар відносять до періоду 18—13 тис. р. тому. Згідно сучасних інтерпретацій, у ньому виявлені рештки літнього поселення мисливців на бізонів. Досліджено залишки легкого житла округлої в плані форми, вогнища та трьох виробничих комплексів з обробки кам'яної сировини, на яких виготовляли та поновлювали крем'яні знаряддя.

У 1975 р. Д. Я. Телегін знову звернув свою увагу на схід України. Спільно з М. І. Тарасенком він провів розкопачні роботи біля хутора Рогалик, на стоянці, яку відкрив С. О. Локтюшев у 1947 р. Виявлені тут в межах кількох розкопів матеріали були визначені авторами як ранньомезолітичні (Телегін, Тарасенко 1983). Пам'ятка отримала назву Рогалик II. У подальшому просторова приналежність цих знахідок була проінтерпретована в інший спосіб, так само як і епохальна приналежність матеріалів, які були віднесені до фінального верхнього палеоліту (Горелік 2001).

Нижній Дніпро. У середині ХХ ст. на Дніпрі будувався каскад масштабних водосховищ. У кошторис будівництва закладалися значні кошти на археологічне дослідження узбережжя майбутніх водосховищ з метою пошуків та дослідження археологічних пам'яток, яким загрожує руйнація або затоплення водами водосховища. Упродовж польових сезонів 1953 і 1957 рр. розвідками Д. Я. Телегіна в районі будівництва Каховської ГЕС та Каховського водосховища були відкриті, окрім численних пам'яток більш пізніх періодів, перші верхньопалеолітичні місцезнаходження на Нижньо-

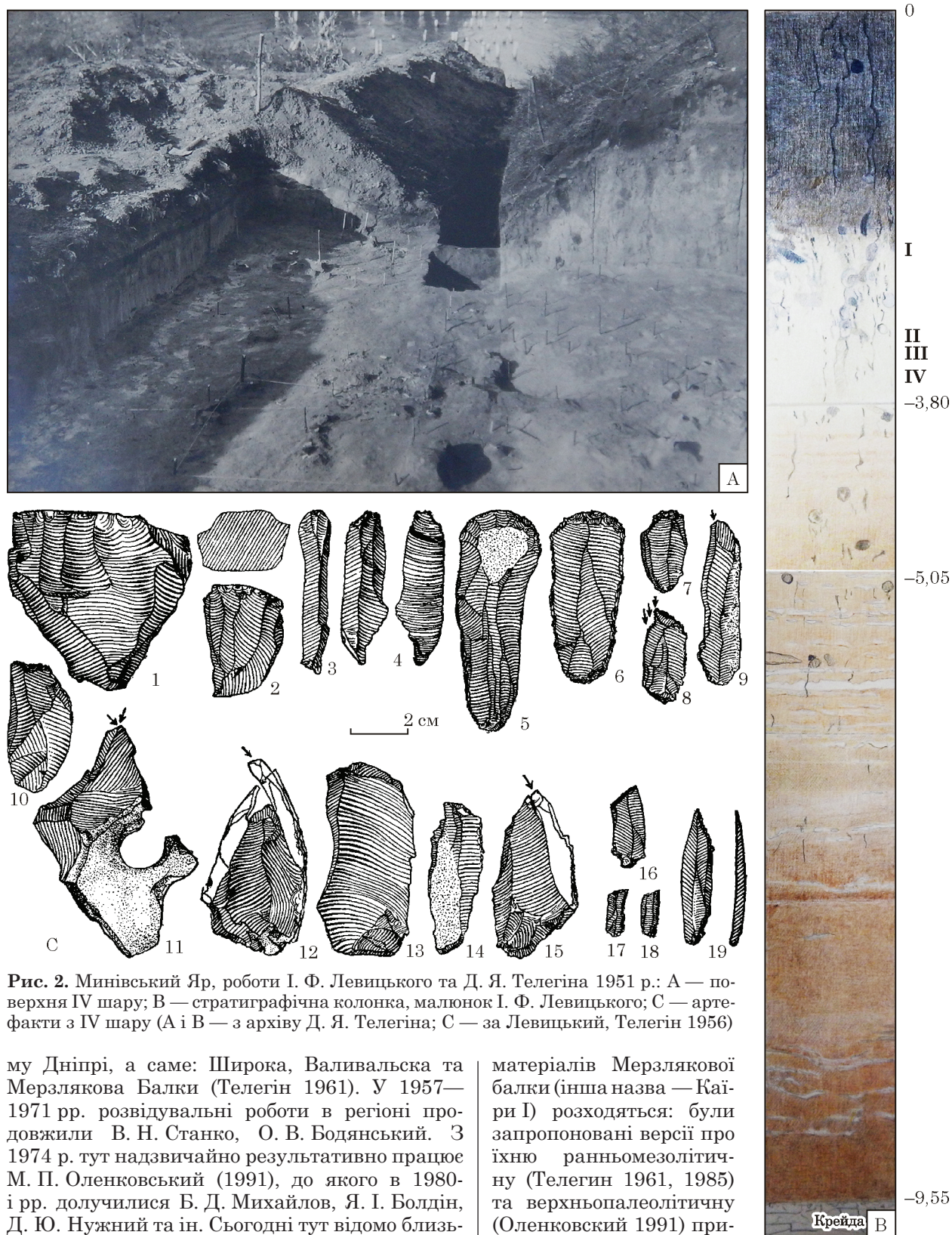

Рис. 2. Минівський Яр, роботи І. Ф. Левицького та Д. Я. Телегіна 1951 р.: А — поверхня ІV шару; В — стратиграфічна колонка, малюнок І. Ф. Левицького; С — артефакти з ІV шару (А і В — з архіву Д. Я. Телегіна; С — за Левицький, Телегін 1956)

му Дніпрі, а саме: Широка, Валивальська та Мерзлякова Балки (Телегін 1961). У 1957—1971 рр. розвідувальні роботи в регіоні продовжили В. Н. Станко, О. В. Бодянский. З 1974 р. тут надзвичайно результативно працює М. П. Оленковський (1991), до якого в 1980-і рр. долучилися Б. Д. Михайлов, Я. І. Болдін, Д. Ю. Нужний та ін. Сьогодні тут відомо близько чотирьох десятків верхньопалеолітичних місцезнаходжень (рис. 3), частина яких розкопана, зібрані численні колекції артефактів.

Біля витоків цих результативних досліджень — розвідки Д. Я. Телегіна, зокрема і місцезнаходження, виявлене ним в 1953 р. на мису при впадінні балки Мерзлякової у Дніпро. Думки щодо хронологічної приналежності

матеріалів Мерзлякової балки (інша назва — Каїри І) розходяться: були запропоновані версії про їхню ранньомезолітичну (Телегін 1961, 1985) та верхньопалеолітичну (Оленковський 1991) приналежність.

Житомирщина. У червні—липні 1976 р. Д. Я. Телегін дослідив на Житомирщині стоянку Збраньки, відкриту за рік до того студентом Донецького педінституту С. Н. Лосенко біля однойменного села на південному краю Овручського лісового масиву. Перед тим верхній палеоліт регіону вивчався І. Ф. Левицьким,

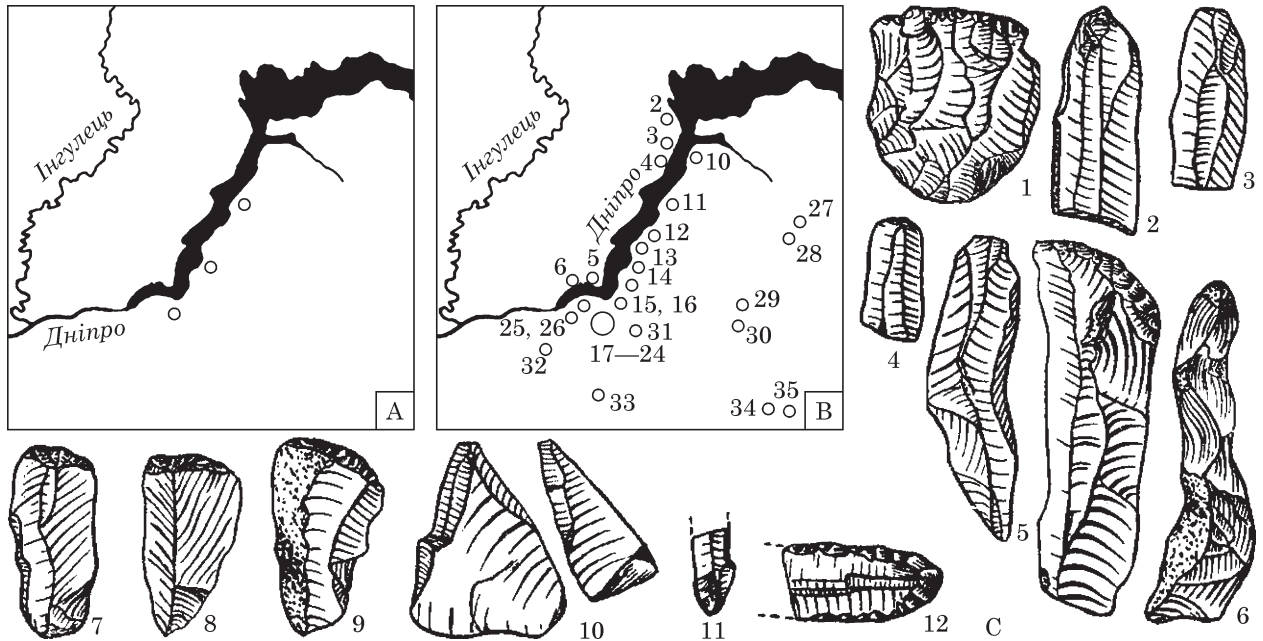

Рис. 3. Розвідки на Нижньому Дніпрі 1953, 1957 рр.: А — розташування перших в регіоні верхньопалеолітичних пам'яток, виявлених Д. Я. Телегіним; В — верхньопалеолітичні стоянки регіону станом на 1990 р.; С — матеріали з місцезнаходження Каїри (В — за Оленковський 1992; С — за Телегін 1961)

який в 1920-і рр. відкрив та досліджував стоянку Довгиничі (Левицький 1930) та В. О. Місяцем, розвідками якого за чверть століття, вже в 1950-х рр. було виявлено кілька поверхневих та стратифікованих місцезнаходжень (Місяц 1957). Під час шурфування і розкопок Збраньок, в яких автору довелося брати участь в якості копача, з'ясувалося, що культурні залишки перевідкладені і залягають в орному шарі. Однак деякі елементи просторового поширення решток вдалося зафіксувати. Зокрема, було простежено скупчення поперечником 8—10 м, в межах якого знайдено більше 1200 крем'яних виробів, зокрема 22 знаряддя.

Досить чисельна колекція зібраного крем'яного інвентарю дозволила Д. Я. Телегіну порівнювати ці матеріали з пам'ятками типу Радомишль, Пушкарі I і Кюси і відносити Збраньки до раннього етапу верхнього палеоліту. Виявлені експедицією Д. Я. Телегіна матеріали в черговий раз підтвердили, що окреслений регіон безсумнівно був активно освоєний палеолітичною людиною наприкінці плейстоцену і є перспективним для подальших цілеспрямованих пошуків палеоліту. У 1990-х рр., а також в останні роки тут знову були поновлені плідні дослідження з верхньопалеолітичної проблематики (Нужний 1998; Залізняк 2017; Залізняк та ін. 2017). Кількість верхньопалеолітичних місцезнаходжень наразі налічує кілька десятків.

Середній Дніпро. Низка нових, здебільшого поверхневих, місцезнаходжень верхньопалеолітичного віку була виявлена і досліджена роботами експедицій «Дніпро—Донбас» і «Славутич» у 1970—1974 і 1980—1983 рр. на території Середнього Подніпров'я (Чернявщина,

Перещепино, Хижняківка та ін.). Порівнянню цих матеріалів і територіально близьких нових верхньопалеолітичних місцезнаходжень середньої течії Південного Бугу (Аполянка, Березино) присвячена спеціальна робота Д. Я. Телегіна (1989).

Протягом 1980-х рр. Д. Я. Телегін, у тісному контакті з місцевими краєзнавцями, досліджував зону лівого берега Дніпра в районі гирла р. Сули (Телегін 1982; Телегін і др. 1990). Результатом цих робіт стало відкриття нового куцця верхньопалеолітичних місцезнаходжень. За даними авторів тут було розвідано до 20 окремих пунктів зі знахідками розщепленого кременю палеолітичного вигляду, у деяких випадках колекції цілком представницької і нараховують кілька сотень виробів (рис. 4).

Були виявлені також місцезнаходження природних запасів кременю, які, ймовірно, слугували сировинною базою для мешканців регіону в палеоліті. Значення цих знахідок неможливо правильно оцінити, не взявши до уваги те, що тривалий час єдиним відомим палеолітичним місцезнаходженням зазначеного регіону була Велика Бурімка, виявлена В. Г. Брудзем та введена в літературу І. Г. Шовкоплясом (Шовкопляс 1955). Однак, ашельський вік, та й археологічний статус цього місцезнаходження у світлі недавніх досліджень, швидше за все, повинен бути скорегований (Степанчук, Сиволап 2005). Тому єдиним надійним джерелом по палеоліту зазначеного регіону лишаються місцезнаходження виявлені в гирлі Сули в 1980-і рр. Більшість цих комплексів знайдена не в стратиграфічному контексті. Проте, порівняно компактне поширення знахідок уздовж урвищ берега дозволяє оцінювати ймовірність вияв-

лення тут і неперевідкладених матеріалів. Наявність виходів крем'яної сировини, відкриті розвідками Д. Я. Телегіна численні місцезнаходження вказують на інтенсивну заселеність регіону, принаймні, у верхньопалеолітичний час і роблять район гирла Сули перспективним для подальших досліджень.

Тут варто взяти до уваги ще одну обставину. За даними Д. Я. Телегіна, особливості інвентарю виявлених місцезнаходжень дозволяють у попередньому плані виділяти групи більш ранніх і більш пізніх пам'яток (Телегін 1996). Переважна частина колекцій більшої частини місцезнаходжень імовірно має вік після 20 тис. р. тому (Шушвалівка, Мозолівка, Липове та ін.). У той же час наявні місцезнаходження, специфіка інвентарю яких дозволяє припускати більш ранній вік. Серед них, у першу чергу слід назвати місцезнаходження Васьківка 2. Цей інвентар містить двобічні лис-топодібні форми, кінцеві скребачки на масивних пластинчастих сколах і гостроконечники, у тому числі з підтескою бази. Не виключено, що Д. Я. Телегін має рацію, вбачаючи паралелі

цим матеріалам серед ранніх архаїчних верхньопалеолітичних індустрій Дону.

Останнім часом на території України знайдені й інші аналоги таким архаїчним комплексам. Один з них — стоянка Міра під Запоріжжям (Степанчук 2013), яка підтверджує факт освоєння долини Дніпра носіями архаїчних індустрій і, тим самим, побічно підсилює і правомірність атрибуції Васьківки 2. В останні роки знову підсилюється інтерес палеолітознавців до регіону гирла Сули: поновлення розшукових робіт видається дуже перспективним і потенційно може призвести до нових важливих відкриттів.

Київщина. У 1984 р. Д. Я. Телегін дослідив місцезнаходження Семенівка 1 (Телегін 1991), виявлене киянами, батьком і сином Костенками у Баришівському р-ні Київської обл. у долині р. Трубіж. Перший рекогносцирувальний виїзд на пам'ятку був здійснений, разом з відкривачами стоянки, Ю. Г. Колосовим¹. Подальше шурфування та тестове буріння, а також розкопачні роботи здійснювали Д. Я. Телегін і Д. Ю. Нужний (Нужний 1992). Розкоп був встановлений на місці найбільшої концентрації поверхневих знахідок. У ході робіт було досліджене скупчення великих кісток мамонта, а також зібрано нечисленні крем'яні вироби (рис. 5). Скупчення інтерпретували як запас будівельного матеріалу чи палива. Особливості кам'яного інвентарю пам'ятки дозволили вбачати найближчі аналогії в матеріалах пам'яток епігравецьких мисливців на мамонтів, яскравою рисою культури яких є широко відомі житла з кісток мамонта.

Дослідження на Семенівці 1 дали поштовх для подальших пошукових робіт у цьому районі, що привели до відкриття Д. Ю. Нужним кількох нових стратифікованих стоянок, а саме Семенівки 2 та 3. Роботи надалі вели тут

1. У цій поїздці брав участь і автор.

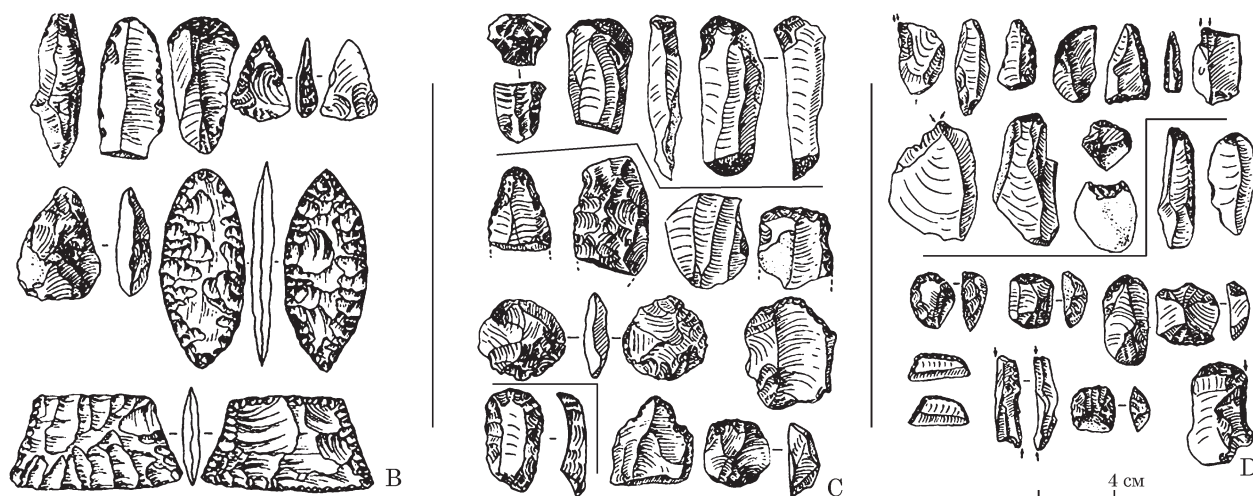
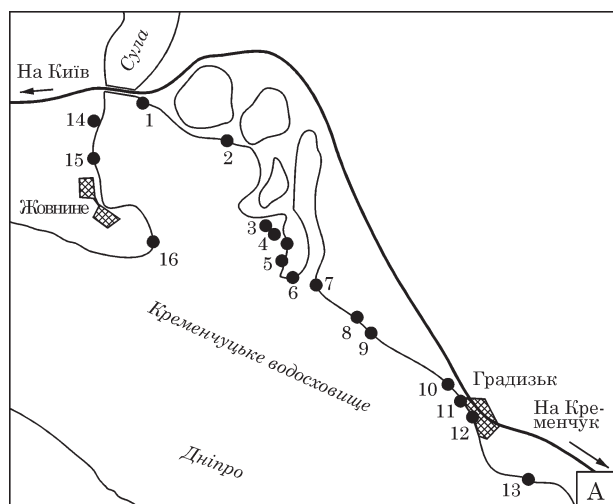

Рис. 4. Палеолітичні пам'ятки в гирлі Сули, розвідки Д. Я. Телегіна 1979—1983 рр.: А — карта розташування місцезнаходжень; В — Васьківка 2; С — Кагамлик, Градизьк і Максимівка; D — Мозолівка і Васьківка 1 (за Телегін 1996)

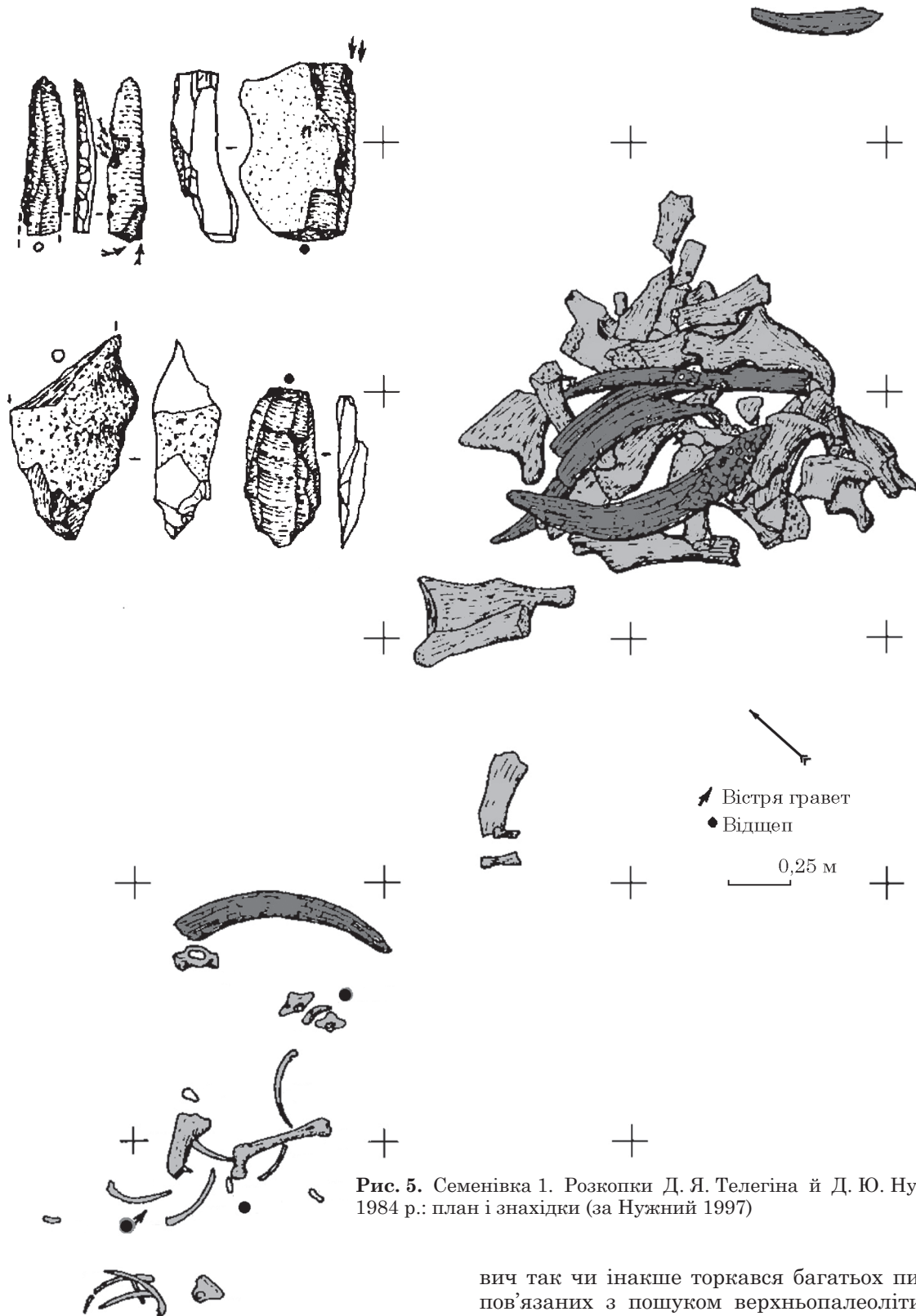

Рис. 5. Семенівка 1. Розкопки Д. Я. Телегіна й Д. Ю. Нужного 1984 р.: план і знахідки (за Нужний 1997)

у 1990-х і 2000-х рр. спільно співробітники ІА НАН України і КДУ Т. Г. Шевченка (Нужний, Ступак, Шидловський 1998; 2000).

Підбиваючи підсумки. Згаданими вище роботами Д. Я. Телегіна, зрозуміло, не вичерпується його інтерес до палеолітичної проблематики. У своїх дослідженнях Дмитро Якович так чи інакше торкався багатьох питань, пов'язаних з пошуком верхньопалеолітичних витоків раннього мезоліту Криму, степової зони, Надпоріжжя й інших областей України, що, очевидно, природніше розглядати в контексті мезо-неолітичної проблематики, яка активно розроблялася дослідником.

Палеолітична тематика постійно вириває в наукових дослідженнях Дмитра Яковича. У той чи інший спосіб він стикався з верхнім палеолітом протягом усього свого наукового життя: у

1950-х рр. на Донеччині та Нижньому Дніпрі, в 1970-х рр. у Середньому Подніпров'ї по трасі каналу «Дніпро—Донбас», на Луганщині та Житомирщині, в 1980-х рр. у гирлі Сули та на Трубежі.

Завершуючи цей короткий огляд, хотілося б підкреслити, що роботи Д. Я. Телегіна в багатьох регіонах України, зокрема на палеолітичних пам'ятках Житомирщини, Київщини, Полтавщини закрили деякі «білі плями» на палеолітичній карті країни і вже послужили, або ж, сподіваюся, у майбутньому ще послужать основою нових досліджень з палеоліту України.

ЛІТЕРАТУРА

Горелик, А. Ф. 2001. *Памятники Роголикско-Передельского района. Проблемы финального палеолита Юго-Восточной Украины*. Киев; Луганск: РИО ЛИВД.

Горелик, А. Ф., Кротова, А. А. 1977. Раскопки поселения в урочище Миньевский Яр. *Археологические открытия 1976*, с. 282.

Ефименко, П. П. 1928. Стоянки каменного века в окрестностях г. Изюма. *Старовинності Ізюмщини*, III, с. 5.

Залізник, Л. Л., 2017. Овруцький варіант епігравету Східної Європи. *Археологія*, 1, с. 3-16.

Залізник, Л. Л., Томашевський, А. П., Переверзев, С. В., Хоптінець, І. М., Сорокун А. А., 2017. Верхньопалеолітична стоянка Желон на Овруцькому кряжі. *Магістеріум. Археологічні студії*, 67, с. 11-18.

Кротова, А. А. 1986. Культурно-хронологическое членение позднепалеолитических памятников Юго-Востока Украины. В: Неприна, В. И., Залізник, Л. Л., Кротова, А. А. *Памятники каменного века Левобережной Украины. Хронология и периодизация*. Киев: Наукова думка, с. 6-73.

Левицький, І. 1930. Довгинецька палеолітична станція. *Антропологія*, III, с. 153—160.

Левицький, І. Ф., Телегін, Д. Я. 1956. Дослідження стоянки в ур. Минівський яр на Сіверському Дніці. *Археологічні Пам'ятки УРСР*, VI, с. 183—188.

Локтюшев, С. О. 1947. Палеолітична стоянка Якимівська балка на р. Євсуг Ворошиловградської області. *Палеоліт і неоліт України*, 1, с. 283-287.

Месяц, В. А. 1957. Следы новой позднепалеолитической стоянки в окрестностях Овруча. *Краткие сообщения ИА АН УССР*, 7, с. 3—4.

Нужний, Д. Ю. 1997. Проблема сезонної адаптації фінально-палеолітичних мисливців на мамонтів Середнього Подніпров'я і нові епіграветські пам'ятки у басейні Трубежу. *Археологія*, 2, с. 3-23.

Нужний, Д. Ю. 1998. Нові дані про пізній палеоліт Овруцького кряжу. *Археометрія*, 2, с. 72-90.

Нужний, Д. Ю. 2000. Епіграветські пам'ятки Овруцького кряжу. *Археологія*, 2, с. 37-56.

Нужний, Д. Ю., Ступак, Д. В., Шидловський, П. С. 1998. Розкопки пізньопалеолітичного поселення Семенівка 3 у басейні Трубежу у 1997—1998 рр. *Археологічні відкриття в Україні 1997—1998 рр.*, с. 115-118.

Нужний, Д. Ю., Ступак, Д. В., Шидловський, П. С. 2000. Пізньопалеолітичний комплекс Семенівки-3 та особливості весняно-літніх поселень межирицької культури в Середньому Подніпров'ї. *Археологічний альманах*, 9, с. 123-136.

Оленковський, Н. П. 1991. *Поздний палеолит и мезолит Нижнего Днепра*. Херсон: Редакционно-издательский отдел управления по печати.

Оленковський, Н. П. 1992. Позднепалеолитические памятники Нижнего Днепра. *Краткие сообщения Института археологии АН СССР*, 206, с. 64-68.

Степанчук, В. Н. 2013. Мира: стоянка раннего верхнего палеолита на Днестре. *Stratum plus*, 1, с. 15-110.

Степанчук, В. М., Сиволап, М. П. 2005. Результати археологічного обстеження пізньопалеолітичного місцезнаходження Велика Бурімка на Черкащині. *Кам'яна доба України*, 7, с. 20-26.

Телегін, Д. Я. 1961. Сліди епіпалеоліту та неоліту на Нижньому Подніпров'ї. *Археологічні пам'ятки УРСР*, 10, с. 194.

Телегін, Д. Я. 1980. Палеолитическая стоянка Збраньки на Житомирщині. *Советская археология*, 1, с. 248-251.

Телегін, Д. Я. 1982. *Мезолітичні пам'ятки України*. Київ: Наукова думка.

Телегін, Д. Я. 1985. *Памятники эпохи мезолита на территории Украинской ССР*. Киев: Наукова думка.

Телегін, Д. Я. 1989. К вопросу о различиях типологии позднепалеолитических индустрий Среднего Поднепровья и Южного Буга. В: Бибииков, С. Н. (ред.). *Каменный век: памятники, методика, проблемы*. Киев: Наукова думка, с. 93-101.

Телегін, Д. Я. 1991. О скопленнии костей и бивней мамонта на Семеновской палеолитической стоянке на Киевщине. В: Кибальник, Ю. Д. (ред.). *Древняя история населения Украины*. Киев: МО КППИКЗ, с. 3-5.

Телегін, Д. Я. 1996. Посульская группа палеолитических стоянок на Нижнем Днестре. *Российская археология*, 2, с. 131-142.

Телегін, Д. Я., Порубай, А. Б., Баранов, В. Е., Тараненко, В. Л. 1990. Палеолит в устье реки Сулы. В: *Праці наукової конференції «Охорона і дослідження пам'яток археології Полтавщини»*. Полтава, с. 64-65.

Телегін, Д. Я., Тарасенко, Н. И. 1983. Мезолитическая стоянка у хутора Роголик (Ворошиловградская область). В: Крижевская, Л. Я. (ред.). *Изыскания по мезолиту и неолиту СССР*. Ленинград: Наука, с. 35-39.

Шовкопляс, И. Г. 1955. Палеолитическая экспедиция 1954 г. *Краткие сообщения ИА АН УССР*, 5, с. 3-12.

REFERENCES

Gorelik, A. F. 2001. *Pamyatniki Rогоlikско-Peredel'skogo rajona. Problemy final'nogo paleolita Yugo-Vostochnoj Ukrainy*. Kiev; Lugansk: RIO LIVD.

Gorelik, A. F., Krotova, A. A. 1977. Raskopki poseleniya v urochishche Minievskij Yar. *Arkheologicheskie otkrytiya 1976*. s. 282.

Efimenko, P. P. 1928. Stoyanki kamennogo veka v okrestnostyakh g. Izyuma. *Starovynnosti Izyumshchyny*, III, s. 5.

Zalizniak, L. L. 2017. Ovrutskiy variant epigravetu Skhidnoi Yevropy. *Arkheologia*, 1, s. 3-16.

Zalizniak, L. L., Tomashevskiy, A. P., Perevierziev, S. V., Khoptynets, I. M., Sorokun, A. A. 2017. Verkhnopaleolitychna stoianka Zhelon na Ovrutskomu kriazhi. *Mahisterium. Arkheolohichni Studii*, 67, s. 11-18.

Krotova, A. A. 1986. Kul'turno-khronologicheskoe chlenenie pozdnepaleolitycheskikh pamyatnikov Yugo-Vostoка Ukrainy. In: Neprina, V. I., Zaliznyak, L. L., Krotova, A. A. *Pamyatniki kamennogo veka Levoberezhnoj Ukrainy. Khronologiya i periodizaciya*. Kiev: Naukova dumka, s. 6-73.

Levytskyi, I. 1930. Dvhynetska paleolitychna statsiia. *Antropolohiia*, III, s. 153-160.

Levytskyi, I. F., Telegin, D. Ya. 1956. Doslidzhennya stoyanky v ur. Mynivskiy yar na Siverskomu Dintsi. *Arkheolohichni pamiatky URSR*, VI, s. 183-188.

Loktushev, S. O. 1947. Paleolitychna stoyanka Yakymivska balka na r. Yevsuh Voroshylovhradskoi oblasti. *Paleolit i neolit Ukrainy*, 1, s. 283-287.

Mesyats, V. A. 1957. Sledy novoi pozdnepaleolitycheskoi stoyanki v okrestnostyakh Ovrucha. *Kratkie soobshcheniya IA AN USSR*, 7, s. 3-4.

Nuzhnyi, D. Yu. 1997. Problema sezonnoi adaptatsii finalno-paleolitychnykh myslyvtiv na mamontiv Serednoho Podniprovya i novi epihravetski pamiatky u baseini Trubezhu. *Arkheologia*, 2, s. 3-23.

Nuzhnyi, D. Yu. 1998. Novi dani pro piznii paleolit Ovrutskoho kriazhu. *Arkheometriia*, 2, s. 72-90.

Nuzhnyi, D. Yu. 2000. Epihravetski pamiatky Ovrutskoho kriazhu. *Arkheologia*, 2, s. 37-56.

Nuzhnyi, D. Yu., Stupak, D. V., Shydlovskiy, P. S. 1998. Rozkopky piznopaleolitychnoho poselennia Semenivka 3 u baseini Trubezhu u 1997—1998 rr. In: *Arkheolohichni vidkryt-tia v Ukraini 1997—1998 rr.*, s. 115-118.

Nuzhnyi, D. Yu., Stupak, D. V., Shydlovskiy, P. S. 2000. Piznopaleolitychni kompleks Semenivky-3 ta osoblyvosti vesniano-litnikh poselen mezhrytskoi kultury v Serednomu Podniprovii. *Arheologicheskij al'manakh*, 9, s. 123-136.

Olenkovskij, N. P. 1991. *Pozdnij paleolit i mezolit Nizhnego Dnepra*. Kherson: Redakcionno-izdatel'skij otdel upravleniya po pechati.

Olenkovskij, N. P. 1992. Pozdnepaleolitycheskie pamyatniki Nizhnego Dnepra. *Kratkie soobshcheniya IA AN SSSR*, 206, s. 64-68.

Stepanchuk, V. N. 2013. Mira: stojanka rannego verhnego paleolita na Dnepre. *Stratum plus*, 1, s. 15-110.

Stepanchuk, V. M., Syvolap, M. P. 2005. Rezultaty arkheolohichnoho obstezhennia piznoashelskoho mistseznakhodzhennia Velyka Burimka na Cherkashchyni. *Kamiana doba Ukrainy*, 7, s. 20-26.

Telehin, D. Ia. 1961. Slidy epipaleolitu ta neolitu na Nyzhnomu Podniprovii. *Arkheolohichni pamiatky URSR*, 10, s. 194.

Telehin, D. Ya. 1980. Paleolitycheskaya stoyanka Zbran'ki na Zhitomirshchine. *Sovetskaya arkheologia*, 1, s. 248-251.

Telehin, D. Ia. 1982. *Mezolitychni pamiatky Ukrainy*. Kyiv: Naukova dumka.

Telegin, D. Ya. 1985. *Pamyatniki epokhi mezolita na territorii Ukrainy SSR*. Kiev: Naukova dumka.

Telegin, D. Ya. 1989. K voprosu o razlichnykh tipologii pozdnepaleolitycheskikh industrii Srednego Podneprovya i Yuzhnogo Buga. In: Bibikov, S. N. (ed.). *Kamennyi vek: pamyatniki, metodika, problemy*. Kiev: Naukova dumka, s. 93-101.

Telegin, D. Ya. 1991. O skoplenii kostej i bivnej mamonta na Semenovskoj paleolitycheskoy stoyanke na Kievshchine. In: Kibalnik, Yu. D. (ed.). *Drevnyaya istoriya naseleniya Ukrainy*. Kiev: MO KPHYKZ, s. 3-5.

Telegin, D. Ya. 1996. Posul'skaya gruppa paleolitycheskikh stoyanok na Nizhnem Dnepre. *Rossiyskaya arkheologia*, 2, s. 131-142.

Telegin, D. Ya., Porubaj, A. B., Baranov, V. E., Taranenko, V. L. 1990. Paleolit v ustie reki Suly. In: *Pratsi naukovoi konferentsii «Okhorona i doslidzhennia pamiatok arkheolohii Poltavshchyny»* Poltava, s. 64-65.

Telegin, D. Ya., Tarasenko, N. I. 1983. Mezolitycheskaya stoyanka u khutora Rogalik (Voroshilovgradskaya oblast). In: Krizhevskaya, L. Ya. (ed.). *Izyskaniya po mezolitu i neolitu SSSR*. Leningrad: Nauka, s. 35-39.

Shovkoplyas, I. G. 1955. Paleolitycheskaya ekspediciya 1954 g. *Kratkie soobshcheniya IA AN USSR*, 5, s. 3-12.

In the early 1950s, D. Ya. Telehin participated in the works of I. F. Levytskyi at the site Mynivskiy Yar at Seversky Donets, in eastern Ukraine. The lower layer of the site belongs to the period 18—13 thousand years ago. In fact, at the time of excavations, it was the only Upper Palaeolithic site in the region that was investigated on a relatively large area.

In the mid-twentieth century, a cascade of new hydroelectric power plants and reservoirs was being built on the Dnieper. During the field seasons of 1953 and 1957, D. Ya. Telehin's explorations in the area of construction of the Kakhovskaya hydroelectric power plant and the Kakhovskoye reservoir discovered, in addition to numerous sites from later periods, the first upper Palaeolithic locations of the Lower Dnieper, namely: Shyroka, Valivalska and Merzlyakova gullies.

In 1975 together with N. I. Tarasenko, D. Ya. Telehin conducts excavations at the Rogalyk farm. According to modern interpretation, the remains of three new stratified sites were discovered during these works. The authors have identified the materials as early Mesolithic; they are now attributed to the final Palaeolithic.

In 1976 D. Ya. Telehin researches the Upper Palaeolithic site of Zbranky near the eponymous village in the Ovruch loess area. The materials found once again, after the works of I. F. Levytskyi and V. A. Mesyats, confirmed that this region was actively exploited by the Palaeolithic man at the end of the Pleistocene.

A number of new, mostly surface, Upper Palaeolithic sites were discovered by the «Dnieper-Donbas» and «Slavutykh» expeditions led by D. Ya. Telehin in 1970—74 and 1980—83 on the territory of the Middle Dnieper Basin (Chernyavshchyna, Pereschepyno, Khizhnyakivka, etc.) and the middle reaches of Southern Buh (Apolyanka, Berezyno).

During the 1980s, D. Ya. Telehin investigated the area of the left bank of the Dnieper River near the mouth of the Sula River. This work resulted in the discovery of a new concentration of Upper Palaeolithic sites. The features of lithic assemblages make it possible to identify groups of later and earlier sites in the preliminary view, including the so-called archaic Upper Palaeolithic.

In 1984, D. Ya. Telehin investigated the location of Semenivka 1 in Baryshevsky district of Kiev region in the valley of Trubizh river. The peculiarities of the stone tools allowed to see the nearest analogies to the findings in the materials of the sites of Epigravettian mammoth hunters. Studies at Semenivka 1 gave an impulse for further searches in this area.

The brief overview offered shows that although Palaeolithic studies were not in the focus of D. Ya. Telehin's attention, his works are nevertheless deservedly included in the general fund for achievements in domestic Palaeolithic studies.

Keywords: D. Ya. Telehin, Palaeolithic, Ukraine.

Одержано 11.03.2020

V. M. Stepanchuk

PALAEOLITHIC IN D. YA. TELEHIN'S RESEARCH

The article is devoted to the coverage of a little-known aspect of D. Ya. Telehin's scientific activity, namely his research related to Palaeolithic sites and Palaeolithic issues. Although this was clearly not the main area of the scientist's concern, his interest for Palaeolithic studies has accompanied him throughout his scientific life.

СТЕПАНЧУК Вадим Миколайович, доктор історичних наук, провідний науковий співробітник, Інститут археології НАН України, пр. Героїв Сталінграда, 12, Київ, 04210, Україна.

STEPANCHUK Vadim N., Doctor of Historical Sciences, leading research fellow, the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, Heroiv Stalinhrada ave., 12, Kyiv, 04210, Ukraine.

ORCID: 0000-0002-5476-2284, e-mail: vadimstepanchuk@iananu.org.ua.